

A papír halála, avagy miért nem győzi le a papírt az elektronika?

A X. FAIRPRINT KONFERENCIÁN, 2005.FEBRUÁR 5-ÉN, EGERBEN ELHANGZOTT ELŐADÁS ÍRÁSOS, SZERKESZTETT VÁLTOZATA

Kis János informatikai szakújságíró

Egy-egy papírkönyv ezer példányából ötven év eltelével átlagosan hetvenöt marad fenn. Élettartamukát illetően ugyan az elektronikus könyvek sem állnak jobban, korlátlan másolhatóságuk és konvertálhatóságuk azonban biztosítja számukra az öröklétet az emberiség közös kultúrkincsében – már ameddig egyáltalán létezik kultúra. (Silent Library Project)

A fenti mottót egy olyan elektronikus könyvtár – depository – beköszöntőjéből választottam, ahol célul tűzték ki a könyvformában megjelent szövegek digitalizálását és hozzáférhetővé tételét. A dolog rendben is lenne, ha a számítástechnikában nem működne maximális hatékonysággal az az emberi kapzsiság, ami sajnos papírvilágunkban is megjelenik. Ezt a kapzsiságot úgy hívják: szerzői és kapcsolt jogok. Éppen azzal, hogy ez elszakad a szerzőtől, tőle független életet él, hogy ezt maximális hatékonysággal lehet érvényesíteni a digitális világban, újabb esélyt ad a papír számára.

Az inkvizíció volt eddig a cenzorok és diktatúrák könyvégetései miatt a legnagyobb kultúrapusztító. De ők is voltak olyan okosak, hogy a legtöbb kiadványban – igaz, elzárva a világtól, de – írmagot hagytak. Így a Vatikáni Titkos Levéltár, a napvilágra kerülő pártarchívumok még sok meglepetéssel gazdagíthatják a kultúra közkincsét. De...

Itt van modern korunk rákfenéje. A szerzői és kapcsolt jogokból élő, nagy tőkeerővel és ügyvédek siserehadával dolgozó cégek egyre nagyobb teret nyertek. Nem tudom, olvasóink gondolták-e, hogy miért kellett megvennie az Európa Tanácsnak Beethoven IX. szimfóniájának kéziratát? Nos azért, hogy ne kelljen jogdíjat fizetni annak feldolgozásához, előadásához, hiszen ez a közösség himnusza. Mert a lobbisták azt kijárták, hogy a hagyományos szerzői jogi időszak után legyen egy másik, örökké tartó jogvédelmi időszak, amit birtoklás jogán járó jogdíjnak neveznek. Azaz, akié az eredeti alkotás, az szedi a jogdíjat az idők végezetéig. A hazai könyvtárak egy része is hozzányúlt ehhez a megoldáshoz, sőt közkönyvtáraink is pénzt kérnek, ha egy-egy anyagukat meg szeretné valaki jelentetni.

De míg az elektronika esetében – a titkosszolgálatok vívmányainak felhasználásával és eszközszerkezetével – viszonylag jó hatásfokkal tudják az internet világát takarítani a szerzői jogok ügyvédei, a papír világában korántsem ilyen hatékonyak. Még ma is igaz az a túlélési arány, amit a mottómban leírtunk. Ugyanakkor itt is olyan változások vannak, melyek az intézményesített megőrzés ellen szólnak. Eddig ugyanis az ilyen depository feladatok az állami közkönyvtárakból az úgynevezett köteles példányi rendszer teljesítette, jól-rosszul. Most újabb szerzői jogvesztői kezdeményezésre a könyvtáraknak rövidesen jogdíjat kell fizetniük minden kiköszöntött könyv iránt. Sőt szó van egy olyan, a filmipar gyakorlatából átvett rendszerről is, amely meghatározza, hogy egyes könyveket, folyóiratokat meddig tárolhatnak a közkönyvtárak, és ha ezután teszik azt, külön díjakat kell fizetniük vagy megsemmisíteni a könyvet.

A papír azonban mindent túlél. Amíg könyvgyűjtők vannak, amíg valahogy, ha illegálisan is, de létezni fognak antikváriumok, addig van esélye a túlélésnek. Viszont nem is olyan régen találkoztam egy külföldön dolgozó egykori ismerőssel, ő az Óceán túlpartján fejlesztő egy nyomdaipari cégnél. Vegyész-mérnöként már vagy hat esztendeje azon dolgozik, hogy olyan nyomópapírt csináljon, amely adott idő eltelével porrá esik szét. Most az a feladata, hogy akaratlagosan idézze elő azt a folyamatot, ami miatt könyvtárak dollármilliókat költenek arra, hogy ne enyészzenek el a folyóiratok, a rossz rotációs papírra nyomott könyvek.

Nem véletlen, ösztönösen megjelennek a túlélést biztosító rendszerek. Az egyik megoldás az úgynevezett Print-On-Demand rendszer, amely védett és nem publikus rendszerben, fizetés ellenében úgy tesz hozzáférhetővé szövegeket, hogy a szerzői jogdíjat és egyéb költségeket ki kell fizetni, de adott példányszámban a hozzáférési helyeken, jó papírra nyomott könyv vagy brosúra formájában, percek alatt kinyomtatva, kézhez kapja az illető.

A másik, mint mindenütt a polgári engedetlen-ség, az értelmiség lázadása. Nem véletlen, hogy sok olyan – szerzői jogilag illegálisnak tekintett – projekt létezik a világon, amelyek célja, a papír-elektronika–papír körforgás biztosítása. Ilyenek az említett Silent Library, a 451 fok Fahrenheit, Alexandria Library, @Text, Tolsztoj és társai. Ilyenkor kisemberek saját eszközeikkel digitalizálnak anyagokat, elteszik azt az internet olyan bugyraiba, ahol viszonylag biztonságban vannak. Olyan szövegeket készítenek, amelyek bármikor reprodukálhatóvá teszik bármilyen rendszeren ezeket a kiadványokat.

A helyzet súlyos, és reménytelen. A dolgok jelenlegi állása szerint. A technika és a technológia mindent elkövet, hogy DRM – azaz a digitális szerzői jogi menedzsment – öreve alatt totálisan ellenőrizze az olvasót. Az Adobe közelmúltban mutatta be azt a megoldását, amivel ellenőrizhető, kinél van egy adott dokumentum, van-e joga megnyitni, ha nincs, de fizetnie kell érte, akkor azt is elintézi. Sőt, ha kell, kicseréli az éppen aktuálisra. A Microsoft hasonló eljárást fejlesztett ki. Ez jó – mondják az illetékesek –, amikor egy vállalat titkait kell védeni. De jó arra is, hogy a szerzői jogtulajdonosok mindenkor mindent behajthassanak. Sőt jó az aktuális hatalomnak is, hiszen ha lehetőség van egy kiadott könyv vagy dokumentumfelhasználó tudta nélküli cseréjére, akkor kijelentheti: Uraim, holnap-tól kezdve minden másképpen történt...

Megint mi marad bizonyítéknak? A papír. Egészen addig, míg amerikai nyomásra nem készülnek olyan nyomtatók, fénymásolók és digitalizálók, amelyek a dokumentumban elrejtett, szabad szemmel nem látható, digitális vízjelek hatására megtagadják az anyag bevitelét, kinyomtatását, sőt automatikusan akár el is küldik a digitális vízjelben kódolt címre a feljelentést. Ma hihetetlen, holnap van, holnapután mindez már kötelező lesz. A régi, működőképes eszközök birtoklása pedig bűncselekmény.

Ezt sokan nem hitték. Amikor megjelentek a világon a cs jelű hiperszuper képfeldolgozó szoftverek, azok, akik rézkarcyszerű grafikákkal dolgoztak, hitetlenül álltak a tény előtt. Ezek a szoftverek bank-

jegyhamisítás elleni védelemmel vannak ellátva, azaz megtagadják minden olyan kép feldolgozását, amit a rendszer rézkarcyszerű rajz sem dolgozhat fel. Jó, most akinek kell, megkeresi a Net alvilágában a Banknote-patch programokat, amelyek ezt kiiktatják. De mi lesz holnap, holnapután, amikor a nyomtatók, szkennerek és akár számítógépek kötelező alapszolgáltatása lesz az ilyen vagy a még ilyenebb kontroll. Egyelőre a szakirodalomban lehet olvasni róluk.

Amerikában félnek a papírtól. Félnék tőle, hogy a digitális szép új világ totalitárius kontrolljába beleerodít. Ezért mindent elkövetnek a szöveg + kép digitális oda-vissza konverziójának megakadályozására. Csak néhány példa:

- ◆ A digitális fényképezőgépeket és telefonokat egyedi, a képbe kódolt azonosítóval kell ellátni, ez már most is kötelező. Ennek alapján bármikor összehozható a kép a forrásával.

- ◆ A színes nyomtatókat – egyelőre a színes lézernyomtatókat – és a nagy felbontású professzionális nyomtatókat olyan kikapcsolhatatlan azonosítóval kell ellátni, amely tartalmazza a gyártót, a típust és a gyári számot. Ha egy sötét szobában a kékesfehér világító LED-el egy ilyen nyomtatot megvilágítunk, akkor apró, sárgás pontokból álló minta tűnik elő. Nos, ez kódolja az adatokat. A nyomtató azonosíthatóságát a többi újabb eszközre is ki szeretnék 2005 után terjeszteni.

- ◆ A kiadványok képeit olyan digitális vízjellel akarják ellátni, hogy interneten, utánnyomásban vagy bárhol is, felismerhetőek legyenek.

Ez sajnos már nálunk is működik: jogilag megszüntetni még az oktatási célú szabad felhasználást is, azaz csak a kiadói kapcsolatuktól és anyagi lehetőségeiktől függjön a megismerés. Ha egyáltalán a jogtulajdonosnak ez érdeke.

Marad tehát tovább a papír. Maradnak azok az emberek, akik lakásukon gyűjteményeikben tartják a könyvet, a nyomtatványokat. Nem baj, ha ők nem olvassák. Majd olvassa az utókor. De legalább van, lesz mit olvasni. Hacsak Bradbury petróleumot locsoló tűzörsége meg nem jelenik, hogy a szerzői jog nevében ezeket a könyvtárakat is felégesse.

Akkor már csak azok maradhatnak, akik fejben próbálják meg továbbörökíteni a kulturális örökséget. Mert ilyenek szerencséje mindig lesznek. Bár vannak irányzatok, ahol ezt is büntetik. Egyes helyeken bűn, ha eredeti kotta nélkül, mondjuk fejből, ad elő valaki egy zeneszámot... Hiszen nem vette meg a kottát.